

GLOSÁŘ 1988

DEMOKRATICKÁ INICIATIVA

(1)

O B S A H

Demokratická iniciativa	1
Dopis Demokratické iniciativy	6
Proč to není možné i u nás? /Jan Štern/	9
Rozhovor na aktuální téma /dnes s ekologem/ /NJ/	13
Na okraj knihy M. Gorbačova /jv/	16
Diskuse o občanské iniciativě v MLR /bd/	21
Dopis z Kirova /VJ/	26
Nad návrhem zákona o státním podniku /jj/	28
Dopis Miloši Kopeckému	32
Deset let hudebního samizdatu /tp/	38

This copy of a typewritten manuscript (samizdat)
was made available by
**Dokumentationszentrum zur Förderung der
unabhängigen tschechoslowakischen
Literatur e. V.**

for research and information purposes.
Copyright continues to be held by the author and
must be strictly observed.

**Dokumentationszentrum, Schwarzenberg 6,
D-8533 Scheinfeld**

DEMOKRATICKÁ INICIATIVA

Změny, k nimž v posledních dvou letech došlo a dochází v SSSR, otevřely po dlouhé době i u nás nové možnosti a perspektivy. Vývoj situace byl přitom neočekávaný a zastihl naši společnost nepřipravenou. Zatímco široké vrstvy obyvatelstva jsou dosud ve stádiu hluboké letargie, určité vlivné politické síly mají všestranný zájem na zachování toho statu quo, který se vytvořil v sedmdesátých letech a který nepříznivě ovlivňuje celkovou situaci země. Je velké nebezpečí, že souhrou spatie veřejnosti a aktivity zmíněných politických sil u nás vznikne jen jakási povrchní nápadoba přestavby, že ze touto fasádou zůstane dál všechno při starém a že naděje, které sebou přináší dnešní doba, budou zmařeny.

Tomu se zdá nepřikleď nesvědčovat, jak masově komunikační prostředky zatím soustřeďují pozornost výlučně na ekonomické problémy a drobné provozní potíže, zatímco se neustále veřejně zdůrazňuje pletnost obecných zásad vytyčených na přelomu 60. a 70. let, přestože jejich uplatňování přivořilo hlubokou společenskou krizi, jež trvá dodnes.

V této situaci se v září obrátila skupina padesáti československých občů ke všem poslancům Federálního shromáždění ČSSR osobním dopisem, v němž je seznamují se svými názory na nynější stav naší společnosti a současně formulují několik podnětů, jež by podle jejich názoru mohly přivodit výrazné zlepšení.

V dopise se především upozorňuje na závažné společenské problémy, které se u nás nahromadily. Tyto problémy daleko přesahují oblast ekonomiky a dotýkají se záležitostí politických, ekologických a morálních. Ze zdrojů všech potíží považují signatáři dosavadní nedemokratický způsob řízení společnosti a požadují, aby náš společenský život byl demokratizován. Protože však společenský život lze demokratizovat jedině ze spolupráce vedoucích orgánů společnosti a širokých vrstev obyvatelstva, a protože tato spolupráce je možná jen v atmosféře vzájemné důvěry, doporučuje se

v dopise, aby vedoucí orgány naší společnosti přistoupily k postupným, dobře uvěřeným změnám ve svém středu. Smyslem změn by mělo být, aby se do vedení společnosti dostaly také nové osobnosti, lidé, jejichž politická činnost není spojena s minnlým krizovým obdobím a kteří tudíž mohou nezáužatě posoudit nynější závažné společenské problémy.

Personální změny by ovšem neměly smysl, pokud by nebyly provázeny opravdovou přestavbou ve všech oblastech společenského života. Autoři dopisu se proto pokoušejí v pěti bodech načrtnout základní prvky nutné k započetí této přestavby. Požadují především, aby se v orgánech a institucích naší společnosti opět vytvořily podmínky pro uplatnění lidí podle nadání, schopností a povahových vlastností; nezbytným předpokladem toho je ovšem zrušení dosavadního kádrového řízení na úrovni podniků, ústavů, škol a kulturních institucí. Dále upozorňují na to, že dosavadní informační soustava vede k zamlčování nebo zkreslování množství důležitých informací, a že tím komplikuje společenský provoz. Proto by měla být vytvořena informační soustava objektivní, podložená příslušnými zákony.

Podle signetářů dopisu je změn zapotřebí rovněž v oblasti práce společenských organizací, národních výborů a uměleckých institucí. Proces demokratizace by tu měl zepočít návrhem nových kritérií pro práci Národní fronty, v jehož důsledku by se zvýšil význam stávajících organizací, vznikla by možnost zkládat organizace nové, přičemž v životě organizací by se směly uplatnit samosprávné prvky. Neradostná situace je i v oblasti ochrany životního prostředí. Bylo by tudíž zapotřebí přijmout a uvést v život účinná opatření na záchranu nejvíce ohrožených oblastí se zvláštěm zřetelem na ekologické problémy hlavního města Prahy. A konečně: protože všechny závažné problémy může vyřešit jedině společně rovnoprávných občanů, je zapotřebí, aby všichni, kdo byli v minulosti znerovnoprávněni pro své přesvědčení, se mohli opět začlenit do občanských povolání, odpovídajících jejich kvalifikaci.

V této souvislosti signatéri dopisu rovněž navrhuji, aby příslušné orgány vyhlásily již letos amnestii pro všechny československé občany odsouzené či trestně stíhané z politických důvodů.

Dopis byl odeslán 18.9.1987 každému poslanci FS osobně s konší prosbou adresátům, aby potvrdili jeho přijetí. Protože však prakticky nikdo z poslanců této prosbě nevyhověl /jedinců výjimkou byl p. poslanec Colotka, předseda vlády SSR/ a protože autoři považují podněty obsažené v dopise za velmi důležité a naléhavé, vypracovali iniciativní skupina několika signatérů dokument, který rozvedl první a pátý bod dopisu tak, aby mohl sloužit jako podnět pro vypracování zákonů podporujících občanskou rovnoprávnost.

Podnět směřuje k tomu, aby byla jedněm odstraněna faktická nerovnost občanů v zaměstnání, na školách a při cestách do zahraničí, jedněm nerovnost vzniklá trestním stíháním z politických nebo náboženských důvodů. Při přijímání, hodnocení a odměňování pracovníků na úrovni podniků, ústavů, zařízení, škol atd. nemají být uplatňovány nevhodné hledisko /tj. požadavek stranické příslušnosti, respektive tzv. "politické angažovanosti", hledisko náboženské víry občana, ohled na kontakty občana s osobami žijícími v zahraničí apod./. V této souvislosti je třeba enulovat důsledky současné kádrové praxe, zejména prověrek po roce 1968. V návaznosti na články 20 a 32 ústavy by bylo třeba zaručit, že se politické smýšlení a náboženská víra nestanou příčinou trestního stíhání občana a že pro ty, kteří z těchto důvodů trestně stíhání byli nebo jsou, bude vyhlášena amnestie. Je třeba především novelizovat trestní zákoník zrušením některých paragrafů /podvracení republiky, pobuřování, zneužívání náboženské funkce, opuštění republiky aj./ a upřesněním některých článků /např. nedovolené podnikání/.

V průvodním dopise k tomuto dokumentu skupina signatérů opět připomíná, že hospodářské reformy nemohou být úspěšné bez celkové demokratické reformy naší společnosti, že dosavadní diskuse ve sdělovacím

cích prostředcích tuto skutečnost až na výjimky obchází; dopis končí opět připomínkou toho, jak potřebná je v této situaci občanská odpovědnost. Současně byly první dopis i dokument podporující občanskou rovnoprávnost dány k dispozici tisku a dalším vrcholným státním a stranickým orgánům.

Podnět se ani tentokrát nesešel u adresátů s viditelným ohlesem. Přesto skupina signatářů vypracovala ještě další dva dokumenty, a sice "Podnět k vytvoření společného zákona" a "Podnět k vytvoření zákonů a na ně navazujících nižších norem o jubilejním roce 1988".

První z nich odkazuje na řadu významných výročí, jichž bude třeba vzpomenout v roce 1988: založení Československé republiky v roce 1918, uzavření mnichovské dohody v r. 1938, únorové události 1948 a události roku 1968. V této souvislosti autoři podnětu doporučují věnovat pozornost zejména vzniku samostatného československého státu, demokratickému úsilí, jež vznik státu předcházelo a provázelo, krátkým, leč významným dějinám předválečné ČSR, a osobě jejího prvního prezidenta T.G. Masaryka. Nevrhují ustavit státním svátkem ČSR opět 28. říjen, obnovit Masarykovu společnou Masarykův ústav a vydávání Masarykova sborníku, zpřístupnit dílo T.G. Masaryka ve veřejných knihovnách, započít s vydáváním jeho sebraných spisů a ustavit komisi pro důstojné připomenutí památky T.G. Masaryka na veřejnosti. Další mimořádně významnou událostí je výročí roku 1968. V podnětu se navrhuje zřídit u příležitosti jubilejního roku 1988 koordinační výbor pro osvětovou činnost. Výbor by měl mít pravomoc a fondy potřebné k tomu, aby mohl iniciovat osvětovou činnost o dějinách demokratických tradic v českých zemích a na Slovensku se zvláštním zřetelem na vznik a vývoj samostatného československého státu. V souvislosti s tím by bylo zřejmě třeba věnovat pozornost vývoji po r. 1945 včetně událostí roku 1968. Cestu k tomu by měla připravit veřejná a svobodná diskuse historiků a pamětníků ke klíčovým událostem poválečného období.

"Podnět k vytvoření nového společného zákona" směřuje k to-

mu, aby se odstranily byrokratické překážky, kladené dosud do cesty vzniku nových organizací, sdružení a spolků. Právo na existenci má mít každá organizace, jejíž poslání neodporuje ústavě a jejíž stanoviny jsou v souladu s čs. právním řádem. Lhůta k registraci organizace musí být časově limitována, aby nedocházelo k zamítnutí odkladem; organizace, jejíž žádost nebyla výslovně zamítnuta, vstupuje automaticky do života, proti zamítnutí je možno se odvolat a důvodem k zamítnutí nesmí být poukaz, že už existuje organizace s podobným posláním.

V průvodním dopise autoři podnětů vysvětlují, proč se rozhodli apelovat na poslance tímto u nás dnes poněkud neobvyklým způsobem. Vedlo je k tomu vědomí o vážné krizi naší společnosti, vyplývající z nedemokratického způsobu vládnutí. Připomínají, že povinností volených zástupců lidu je stát v čele demokratického úsilí, a to i tehdy, když je to spojeno s osobními potížemi a vyžaduje to značnou dávku odvahy. Iniciativa voličů se v tomto případě neseťkala s ohlesem u těch, kteří je mají reprezentovat, a to jen dokumentuje neutěšenou situaci naší společnosti. Autoři podnětů nechtějí na poslance již dále naléhat; tím, že jim připomněli, co se od nich očekává, učinili zadost své občanské povinnosti. Nynejší nejen oni, ale široké vrstvy naší společnosti s napětím očekávají, jak se volení zástupci lidu v této významné době zachovají.

Dopis byl spolu s oběma podněty odeslán 9.12.1987. Jako přílohu obsahoval rovněž seznam dalších 64 občanů, kteří se připojili k původnímu dopisu padesáti signatářů.

Potud stručné rekapitulace podnětů Demokratické iniciativy. Není třeba snad zvlášť zdůrazňovat, že vesměs vycházejí vstříc výzvěm k všelidové diskusi, objevujícím se již po nějakou dobu v našem tisku; přitom upozorňují na příliš těsné meze, které byly zatím této diskusi určeny. Podněty nevezují na hluboké demokratické tradice naší společnosti a inspirovaly se rovněž vývojem v dalších socialistických zemích, zejména v SSSR, Maďarsku a v Polsku, kde byly obdobné požadavky nejen vyslovovány, ale

z větší části už i uvedeny do života.

Jedním z hlavních cílů Demokratické iniciativy bylo probudit v lidech uvědomělé občanství. Uvědomělé občanství znamená ovšem v první řadě odpovědnost. V dnešní těžké době je důležité, abychom se všichni, každý podle svého místa a úlohy ve společnosti, uvědomili svůj díl odpovědnosti jak za minulost a současný stav, tak za to, jaké bude naše budoucnost.

DOPIS DEMOKRATICKE INICIATIVY

Vážení pane,

obracíme se na Vás v naléhavé záležitosti společného zájmu: v naší společnosti se nahromadily závažné problémy, jejichž řešení, jak jsme přesvědčeni, nelze oddalovat. To je ostatně zřejmé i z rostoucího zájmu veřejnosti o otázky přestavby a z toho, že se jimi zabývají státní a stranické orgány. To vše vzbuzuje naději a očekávání; nechceme však skrývat, že také starosti.

Dosavadní uvažování se totiž soustřeďuje na oblast národního hospodářství, zejména jeho řízení. Avšak problémy, potíže a komplikace, které se před námi všemi nahromadily, pronikají oblastí ekonomiky a výrazně ji přesehují. Jde o to, že se velmi obtížně uplatňují talentovaní a charakterově vyspělí jedinci, že existují četné překážky bránící v činnosti jednotlivců, organizací i podniků, že upadá morálka a šíří se nepoctivost. Jde o vážné zábrany v předávání úplných a pravdivých informací, o problémy mládeže, které není zakotvené v tradicích minulosti a je skeptické k jakýmkoli ideám, o znerovnoprávnění těch, kteří setrvávají při svém přesvědčení, i o rychle se zhoršující životní prostředí. Jde přirozeně také o nedostatky mnoha důležitých druhů zboží a o špatné fungování klíčových odvětví služeb. Tyto potíže a nedostatky souvisí s nedemokratickým systémem řízení společnosti; jak tento systém sám, tak negativní důsledky, které přinesl, lze v dané situaci odstranit pouze tak, že život naší společnosti bude demokratizován.

Obracíme se osobně na Vás, jelikož jsme přesvědčeni, že toho lze dosáhnout pouze osobním přičiněním zákonných zástupců lidu a

aktivní účasti širokých vrstev obyvatelstva. V této souvislosti však nelze přehlédnout názor, že vrcholné orgány, jejichž složení se od doby, kdy byl vybudován nedemokratický způsob řízení společnosti, v podstatě nemění, těžko mohou usilovat o důslednou demokratizaci společnosti.

Ze této situace je prvořadým požadavkem dne a základní podmínkou pro započetí demokratické přestavby obnovení důvěry mezi vládou a obyvatelstvem. K tomu je však zapotřebí postupných, dobře uváženíh personálních změn. Považujeme za velmi důležité, aby co nejdříve začal tento proces obnovy vrcholných orgánů, a aby tak v nich v dohledné době začaly působit také nové osobnosti, jejichž jména a činnost nejsou spojeny s minulým obdobím a které by byly schopny samostatného přístupu k závažným otázkám našeho společenského života.

Je zřejmé, že především a nezávisle na tom by měla začít společenská přestavba. Problematika změn, které jsou k tomu nezbytné, je ovšem značně rozsáhlá, a následujících pět bodů je proto pokusem vyjádřit její základní prvky.

1. Budoucí prospěch nynějších generací i těch, kteří přijdou po nás, záleží do značné míry na tom, aby se v orgánech a institucích naší společnosti opět vytvořily podmínky pro uplatnění lidí podle jejich nadání, schopností a povahových vlastností. Chceme abyste se zasadil o to, aby dosavadní kádrové řízení a posuzování podle politické příslušnosti, víry, původu, příbuzných v zahraničí apod. Věcné zásady odvozené z kritérií odborné způsobilosti by bylo třeba uplatnit také při přijímání mladých lidí na střední a vysoké školy i k vědecké práci.

2. Již delší dobu je zřejmé, že vinou dosavadní informační soustavy je množství důležitých informací zamlčováno nebo zkeslováno. Ztěžuje to veškerý společenský provoz, a proto by měla být vytvořena informační soustava objektivní, zakotvená v zákonech. Nejde jen o otázky současnosti; neméně důležité, a to zvláště proto, aby mladí lidé mohli pochopit své místo a poslání ve společ-

nosti, je umožnit ve všech oblastech šíření informací, zejména však na školách, pravdivé poznání naší minulosti, včetně dějin první republiky.

3. Současné řízení společenských organizací, práce národních výborů i činnosti uměleckých institucí je nedemokratické a neumožňuje rozvinout činnou aktivitu. Žádáme Vás, abyste se spolu s dalšími poslanci zasedl o vypracování návrhu nových kritérií pro práci Národní fronty. Tato nová kritéria by měla vést k tomu, že se důsledně upletní samosprávné prvky, že se zvýší význam těchto organizací a že vznikne možnost zakládat při dodržení předem stanovených podmínek také nové zájmové skupiny a spolky jako součást Národní fronty i mimo ni.

4. Věci prvořadého společenského zájmu jsou účinné opatření na záchranu nejvíce ohrožených oblastí životního prostředí a přijetí zášed pro jeho ochranu. Věci došly tak daleko, že i znečištění ovzduší Hlavního města Prahy mnohonásobně převyšuje povolené hodnoty. S ohledem na mimořádný význam Prahy Vás žádáme, abyste pomohl vypracovat program radikálního zlepšení pražského životního prostředí. Měl by být vzorem úpravy životního prostředí v dalších městech a oblastech republiky.

5. Změny, které vyžaduje dnešní doba, směřují vesměs k vytvoření společnosti rovnoprávných občánů, lidí, kteří netrpí diskriminací z důvodů národnostních, politických ani náboženských. Žádáme Vás, abyste se spolu s ostatními poslanci zasedl o začlenění všech těch, kteří byli jakýmkoli způsobem znerovnoprávnění pro své přesvědčení, do občanských povolání, pro která jsou kvalifikováni. Je také zapotřebí, abyste se zasedl již u příležitosti letošního výročí vzniku samostatného československého státu o amnestii pro všechny československé občany, kteří byli odsouzeni nebo jsou trestně stíháni z politických důvodů.

Vážné paní poslankyně/ Vážný pane poslanče, přijměte náš dopis jako výrez stejné osobní odpovědnosti, jakou očekáváme od

Vás. Prosíme Vás, abyste potvrdil/a/ jeho přijetí a případnou odpověď na naše návrhy zaslal/a/ na uvedenou adresu.

V Preze, 1. září 1987

PROČ TO NENÍ MOŽNÉ I U NÁS?

/Ještě k dokumentu Charty 77 o ovzduší/

V dokumentu Charty 77 č.33/87 nazvaném "Aby se delo dýchat" se mezi jiným uvádí, že nový zákon proti emisím je v NSR tak přísný, že rýnsko-vestfálské elektrárny musí vybevit filtry, pračkami a katalyzátory 33 bloků o celkovém výkonu 9.300 MW. Dokument se ptá: Proč to není možné i u nás?

Na fóru Charty, jež se zabývalo ekologickou problematikou, vyslovil jeden z účastníků námítku, že se tu srovnává nesrovnatelné a že tedy řečnické otázky dokumentu zavání neseriózností. Západněmecké elektrárny jsou prý vytápěny kvalitním černým uhlím, a proto odsíření není takový problém. Kdežto naše tepelné elektrárny jsou zásobovány hnědým uhlím s vysokým obsahem síry, což odsíření podstatně komplikuje.

Především je třeba uvést na pravou míru pověru, že se v NSR v tepelných elektrárnách topí jen kvalitním černým uhlím. Právě v Severním Porýní - Vestfálsku, o němž je v dokumentu Charty řeč, to není pravda. Vyplývá to ze zprávy místopředsedy vlády ČSR a předsedy České komise pro vědeckotechnický a investiční rozvoj Fr. Šrámka, který se na sklonku loňského roku zúčastnil symposia o ochraně životního prostředí v Düsseldorfu. Pan místopředseda v Rudém právu ze dne 11. listopadu 1986 píše:

"V porýnském revíru povrchové těžby se v současné době těží přibližně 120 miliónů tun hnědého uhlí ročně, což představuje 90% veškerého hnědého uhlí v NSR. Většina z tohoto množství se využívá v tepelných elektrárnách."

"Na naše přání byla do programu zařazena prohlídka energetického centra VERA Kraftwerke Ruhr AG v Scholvenu. V ochraně život-

vního prostředí zabezpečuje centrum úkol snížit do roku 1995 produkci škodlivých zplodin z výroby elektrické energie na 20 procent dnešního stavu. /To není málo, uvěříme-li, že se v Porýní-Vestfálsku vyrábí 50 procent elektrické energie v MSR - neše pozn./ To si pochopitelně vyžádá značné investiční náklady."

Zprávu o sympoziu našich a německých odborníků v Düsseldorfu podal též ekologický publicista Josef Velek v již citovaném článku v Mladém světě č.9/87. Je zde i informace o nákladech na "čistou elektrárnu":

"Kolik stojí takové zbavení elektrárny oxidů síry a dusíku? Ty první se zdržují levněji, ty druhé o polovinu draž, dohromady je to zhrube 35% běžné investiční ceny nevrch." Jinek vyjádřeno, eliminace oxidů dusíku přijde na 21% běžné investiční ceny elektrárny, odchyt oxidu siřičitého na 14%. Je proto nesprávný názor, s nímž jsem se už také setkal, že pouhé "odsíření" hnědouhelné elektrárny přijde na jednu třetinu její ceny.

A co je vlastně odsiřovací zařízení? V Evropě se zatím nejvíce ujal tzv. mokry způsob, tj. praní kouřových plynů v alkalickém prostředí např. z hašeného vápna /vzniká siřičitan a z něj síran vápenatý, tedy sádra/. Pro větší názornost citujme ze zprávy ČTK z poloviny loňského roku o výstavbě odsiřovacích zařízení - zatím na jednom 200 MW bloku v Tušimicích II. a na jednom v Počeraďech:

"Další významný odsiřovací projekt se připravuje pro elektrárnu v Počeraďech, která při instalovaném výkonu šestkrát 200 MW spálí za rok přibližně šest milionů tun energetického, většinou značně sirnatého uhlí. Ve spolupráci s Keramoprojektem Praha chtějí počeraďští energetici zavést mokrou vápencovou odsiřovací metodu... Vzniká síran vápenatý, tedy sádrovec, kterého lze využívat například jako regulátoru při tuhnutí cementu nebo k výrobě prvotřídní sádry. Výhodou je, že v Československu jsou dostatečné zásoby základního materiálu pro tento odsiřovací systém, tedy superčistého vápence. Účinnost odsíření by měla dosahovat minimálně 93%."

Z uvedených údajů je vidět, že odsiřovací program, jak o něm mluví dokument Charty 77, je proveditelný, nechybí k němu domácí suroviny a pokud jde o náklady, nepřesahuje naše možnosti. Vezmeme-li za bernou minci západoněmecký údaj, že odsiřovací zařízení prodraží elektrárnu o 14%, přišlo by odsíření 7 elektráren počeradského typu /tedy odsíření 42 bloků/ na cenu jedné nové počeradské elektrárny. To je dost, ale je to vklad, který se vyplácí. Ve srovnání s náklady na vojenská zařízení nebo na prodělečné provozy je to pokatel.

Jistě, s vysokým procentem síry v uhlí jsou a budou potíže. Není však bez zajímavosti, jak věc vidí již citovaný místopředseda vlády ČSR po svém návratu z Vestfálska, kde se mohl na vlastní oči přesvědčit, že věci jdou řešit: "Severní Porýní-Vestfálsko i celá NSR má velkou výhodu, že se tam spaluje uhlí s podstatně nižším obsahem síry než u nás. To by nás však nemělo vést k hledání různých výmluv, ale naopak aktivizovat všechny zainteresované k neúprosnému boji za zlepšování současného stavu."

Také "Zásady státní koncepce tvorby a ochrany životního prostředí" uveřejněné jako příloha Hospodářských novin č.20/86 se přimlouvají za urychlení "odsířovacího programu" a "za snížení celkových emisí oxidu siřičitého a jejích toků přes hranice v souladu s mezinárodními závazky /tj. o 30% proti úrovni roku 1980/."

Bylo by dost podivné, kdyby dokument Charty měl být v tomto punktu méně náročný než tyto oficiální proklamace. "Neúprosný boj", o němž mluví pan místopředseda Šrámek, nebude ovšem nic platný, pokud se jeho výsledkem nestane technicky a finančně zabezpečený, termínovaný plán výstavby odsiřovacích a dalších čistících zařízení v čs. tepelných elektrárnách, plán, jehož uskutečňování by mohla veřejnost sledovat a kontrolovat.

Na závěr ještě jednu poznámku.

Lidé začínají chápat, že zamořené ovzduší a marnotratné hospodářství spolu souvisí. Dokonce i zmíněné "zásady" uznávají, že pokud jde o čistotu ovzduší - "principiální řešení spočívá... zejména v zásadní změně orientace národního hospodářství na ener-

geticky méně náročný model." Dokument Charty 77 však šel dál a pokusil se ve své třetí části přeložit toto abstraktní toužení do praktické řeči. Je příznačné, že právě tato část je podezřívána některými čtenáři z jakéhosi ekonomického romantismu. Lidem, nevyklým měřit úspěchy hospodářství především tak řečenými tempy růstu, se zdě nepochopitelné, že by se spotřeba energie mohla ustálit a dokonce klesat - a že by se zároveň technické a civilizační úroveň společnosti zdokonalovala a skutečné životní úroveň lidí rostla.

Ve dnech těchto diskusí se mi dostala do rukou studie redaktora Spiegela Dieters Kampeho o tak zvaných rychlých reaktorech /Fast Reactor, něm. schneller Brüter/ uveřejněné ve Spieglu z 16.3.87 na str.62 až 76. Kampe se tam mimo jiné zabývá spotřebou energie v NSR. Pozoruhodné je serie šesti tabulek pod společným názvem: Spotřeba primární energie ve Spolkové republice - předpovědi a skutečnost.

Nuže, jaké byly ty předpovědi?

<u>Rok:</u>	<u>Předpovídající instituce</u>	<u>Odhad spotřeby</u> <u>v r. 2000 vyjádřený</u> <u>v mil.tun jednotek</u> <u>kamenného uhlí</u> <u>/Steinkohleeinheiten-SKE/</u>
1973	Studie EHS	téměř 1400mil.tun SKE
1975	Spolkové min.pro výzk.a technol.	900mil.tun SKE
1976	Spolkové min.pro výzk.a technol.	600mil.tun SKE
1979	Ústředí jaderného výzkumu	600mil.tun SKE
1980	Komise Spolkového sněmu	400mil.tun SKE
1982	Ekoinstitut "Energieende"	300mil.tun SKE

A jaký byl průběh skutečné spotřeby? V roce 1960 kolem 200 mil. tun, v roce 1973 zhruba 350 mil. tun, pak spotřeba nerůstá až do roku 1979 na něco víc než 400 mil. tun, po roce 1979 dochází k poklesu a do roku 1986 se křivka usteluje pod hranici 400 mil. tun SKE.

Kampe praví: "Neboť roku 1979 skončil neustálý vzestup spotřeby energie. Již první úsporná opatření vedla k zřetelnému

peklesu."

Údaje, které uvádím z Kempeho tabulek, jsou samozřejmě přibližné, neboť jsem je odečetl z grafu s velmi "hrubou" stupnicí. Avšak právě graf pěkně ukazuje, jak se spotřeba mezi lety 79-86 ustálila s má vcelku mírně klesající tendencí. Přitom nic nenasvědčuje tomu, že by tuto "energetickou stagnaci" provázela stagnace technického a vůbec civilizačního rozvoje. Západoněmecké hospodářství má jistě své problémy, v žádném případě však nezaostává. Podnět k tomuto energeticky úspornějšímu vývoji dal bezpochyby naftový šok z roku 1973. Avšak zásluhu na něm má i mocné ekologické hnutí, které si už umělo zjednat potřebný respekt.

Ponouká mne to napsat: Proč to není možné i u nás?

Ale raději to nenapišu.

Jan Štern

ROZHOVOR NA AKTUÁLNÍ TÉMA

/dnes s ekologem/

1. Čtenář běžných deníků a týdeníků, příp. populárně-vědné literatury je doslova zaplaven varovnými a zneklidňujícími informacemi o ekologické situaci u nás. Myslíte, že tím získává správnou představu, shodnou s tím jak to vidí profesionální ekolog?

Obrátím otázku: Jak byste odpověděl, kdybychom zaměnili "ekologické" ze "ekonomické" a "ekolog" ze "ekonom"? V obou případech je to nepochybně stejné, a platí to nejenom pro ekonomii a ekologii. Mezi spoustou informací se najdou takové, které jsou smysluplné, přesné, mají správné proporce, dá se jim pl-

ně věřit. Jak se ale má oddělit arno od plev, zejména je-li vrne málo a plev hodně? Pokud náš čtenář chce opravdu vědět, jak to je, musí si prostě dat tu práci a do celé věci do hloubky proniknout. Levněji to nepořídí. Nicméně je možno konstatovat, že u nás ekologické situace obecně špatná je a varovné a zneklidňující informace obvykle nepřehánějí. Většinou je na místě brát je vážně.

2. Je-li situace u nás tak špatná jak říkáte, má to jistě své příčiny. Jsou jimi obecně-in-

dustrializační procesy /tedy na jednotlivci bezprostředně nezávislé/ nebo stejně obecně se projevující nezodpovědné vztahy dnešního "moderního" člověka ke svému okolí /jednotlivcem do určité míry ovlivnitelné/ nebo jde o specifické jevy, vyvolané naším ekonomickým systémem, jeho mechanismy a prioritami?

Základní příčinou poruch v oblasti vztahů člověka a prostředí vždycky byly a jsou ekonomické aktivity v nejširším slove smyslu. V minulosti tímto aktivitám dominovaly činnosti zemědělské, dnes průmyslové. Ale pozor: nejde o ekonomické procesy vůbec, o ekonomickou činnost jako takovou, nýbrž o chyby, omyly, o špatnou orientaci těchto procesů. Ekologické škody je nutno odlišit od ekologických změn, které s sebou samozřejmě nevyhnutelně nese každá ekonomická činnost. Někdy je mezi změnami a škodami křehká hranice, až tak, že dokonce může jít jenom o rozdíl ex definitio.

Jsem tedy přesvědčen, že industrializační procesy nejsou příčinou nepříznivých ekologických situací a poruch ve své podstatě, ale ve své konkrétní podobě, které může být -

zhusta, ale ne vždy a ne nutně špatné.

Podobné zřejmě platí o vztahu moderního člověka k jeho okolí. Mnohdy je jistě tento vztah špatný a ekologicky devastující, avšak opět tomu tak není nevyhnutelně a troufám si říci ani převážně. Jedním z charakteristických rysů naší doby je paralelní rozšiřování rozsahu potenciálních i aktuálních ekologických důsledků ekonomické aktivity jednotlivých osob a zároveň jejich perspektiv, stále lepší chápání širších a časově vzdálenějších souvislostí, usnadňující i porozumění ekologickým vztahům. Nejsem v této věci pesimistický, vidím neopak rozmach široké aktivity, jež se děje nezvratným světovým ekologickým hnutím: má nejrůznější podoby a úroveň a nacházíme je snad ve všech zemích světa.

Jiná je však odpověď na druhou část otázky. Dnešní podoba našeho ekonomického systému je po mém soudu silně ekologicky devastující. Rozhodující ekonomické ukazatele, to co se opravdu počítá, v podstatě neberou na vědomí vezby

e důsledky pro ekosféru. Totéž platí o zásadách rozhodovací činnosti, přes všechny proklamace a hezké řeči. Pro ekologicky příznivé chování neexistují ekonomické stimuly, právě naopak. Zároveň chybějí účinné bariéry proti chování škodlivému, protože právní normy na tomto poli nejsou dodržovány.

3. Pro ekonoma je ničení životního prostředí, plýtvání přírodními zdroji, podkopávání dlouhodobých předpokladů lidské existence neprosto logické a málo překvapující. U nás přece dochází k ničení všech ekonomických statků a k plýtvání s nimi, proč by měly být ty statky, které ani dokonce nevcházejí do bezprostřední ekonomické kalkulace /voda, vzduch, epod./ výjimkou?

Tato otázka je spíše řečnická. Skutečně, proč by ne? Důvodu není.

4. Vidíte nějaké dílčí řešení bez toho, čemu se dnes velmi nejasně říká "hluboká přestavba" celé společnosti?

I tato otázka už v sobě obsahuje odpověď, se kterou nezbývá než souhlasit. Zásadní řešení je rozhodně vázáno na "hlubokou přestavbu společnosti", v každé jiné situaci může jít jen o řešení dílčí. Je však nutno zdůraznit, že tato dílčí řešení, jakkoliv omezená, polovi-

čatá, neúplná, nedokonalá, prostě dílčí, by se neměla zatracovat nebo podceňovat. Samozřejmě, zásada "něco lepší nežli nic" neplatí vždy, spíše dokonce platí jen zřídka; to by však nemělo být důvodem k nečinnosti a beznaději. Dostatečně široký soubor dílčích řešení nemají být příliš vzdálen řešení celkovému.

Jedna z hezkých zásad světového ekologického hnutí "think globally, act locally" přímo vyzývá k tomu, abychom se soustředili na lokální, tedy svým způsobem dílčí řešení. Samy ekologické problémy mají obvykle vyhraněnou lokální podobu, a "dílčí" řešení je mnohdy lepší než místně nepřizpůsobené aplikace řešení "zásadního". Předpokladem úspěchu je ale také první část uvedeného hesla, skutečné chápání obecných souvislostí.

5. Jaký je v této souvislosti váš názor na vládou přijatý ekologický program na období do roku 2000? Považujete ho za realistický?

Vláda zatím schválila "Zásady státní politiky", skutečný program na své schválení teprve čeká. Je samozřejmě dobré, že existují alespoň "Zásady" jako užitečný základ. Jeden z jejich

hlavních cílů je dosáhnout do r. 2000 stavu životního prostředí, jaký panoval na přelomu šedesátých a sedmdesátých let. Tento cíl není příliš přesně definován, a je velmi skromný. Začátek sedmdesátých let byl obdobím, kdy se už začalo v rozsáhlejší míře uplatňovat opatření na zlepšení ekologické situace, jež právě tehdy začala být považována za neúnosnou. Nepříznivý vývoj se v mnoha zemích skutečně podařilo zvrátit. Tak například ve Švédsku emise atmosférických sloučenin síry už od této doby klesají, dnes

jsou na úrovni let padesátých -- srovnajte tehdejší s dnešní objem průmyslové produkce -- a dále se snižují a budou snižovat. Proto snaha dosáhnout stavu z onoho období není cílem nikterak ohromujícím. Přesto mám vážné pochybnosti, zda se tohoto cíle podaří dosáhnout. Rozsah ekologických škod se bohužel dále rozšiřuje a zdá se, že dokonce rostoucím tempem. Je otázkou, zda se v nejbližších letech - cíl stanovený pro tuto pětiletku - podaří zastavit alespoň tento růst. Podle dosažených výsledků o tom nejsem přesvědčen. NJ

NA OKRAJ KNIHY M. GORBAČOVA

Na knihu M.S.Gorbačova "Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět" se v Praze stále fronta. Nevím, že by někdo udělal průzkum jací lidé ji tvořili ani jaký pro to měli motiv. Jako člověk trávící hodinu denně v hromadných prostředcích jsem neviděl nikoho, kdo by zde tuto knihu četl. Vzbudila tedy nepochybně zá-

jem a stále se předmětem spíše intimního obeznámení. Nezdá se ani, že by se stále frekventovaným námětem veřejných diskusí, čímž míním ovšem především diskuse neveřejné. Jakoby byla zvědavě přečtena /ale nikdo se tím nechlubil/ a zklamání odložena /a toto zklamání bylo všeobecně očekáváno, takže je neivní je kons-

tatovet/. Uvedení stylizace přijetí této knihy - jekkoliv je mi nejen pochopitelná, ale i blízká - nejspíš není chvályhodná. Autor, na kterém nám přece velmi záleží, nás zřejmě chtěl oslovit s mírou upřímnosti u politice nevšední a vzbudil-li rozpaky, měli bychom je oplátkou "nést na trh" k rozptýlení, upřesnění, k transformaci do nějakého postoje, který nebude jen přemoudřelým vyčkáváním.

Knihy má - jak vyplývá již z názvu - dvě části, mezi nimiž je spojitost nalezitelná, ale nedeklarovaná. V první se mluví o přestavbě, v druhé o novém myšlení. Jistě bylo míněno, že již i první část je psána v intencích nového myšlení. Připadá mi však krajně upřímné, že se o novém myšlení mluví až v druhé části. Chci tím ve zkratce říci, že první část je až příliš v zajetí představy, že celý dům stojí vlastně na dobrých základech a z dobrého zdiva, jen trochu teče do střechy a padá omítka, ale materiál i nástroje k opravě jsou při ruce a když okolní svět přijme nové myšle-

ní a nechá nás chvílku na pokoji, oprava je do jara skončena.

Nechceme podsouvat autorovi, že vidí poměry v Sovětském svazu růžově a chápeme i důvody, proč cestu, na kterou vyzývá, poněkud lekuje na růžovo. Nemůžeme mu však odpustit, že tím lekuje na růžovo i cestu, po které se šlo k přítomnosti.

"Společnost uzrála pro přeměny a dokonce lze říci, že se k nim protrpěla. Další zdržení představby mohlo už v krátké době vést k zostření vnitřní situace, která - otevřeně řečeno - tajila v sobě hrozbu vážné hospodářské, sociální i politické krize." /str.13/. Tato věta by si zesloužila rozsáhlejší rozbor, neboť - podle mého názoru - je v ní skryt hlavní a možná že jediný omyl socialismu: že vědycky přichází právě včas. Řeknu to rovnou: socialismus jako souhrn idejí, historických explikací a modelového obrezu řešení očekávaných nedostatků předchozích epoch považují za převčepodobnou historickou variantu budoucnosti. Avšak právě svou nevčasností vcelku i v jednotlivostech se

tato varianta dokázala zdiskreditovat dřív než přinesla očekávané plody. To vede jedny ke sverepé obhajobě neobhájitelného, druhé k odmítání a zetrecování, pro což mají vždy dost argumentů, aby nemuselo dojít na vlastní "máslo na hlavě". Určitě není lehké přešikovat šiky pod týmž preporem, tj. v neprodyšném krunýři ideologických schémat, obhajujících v principu všechno, co bylo i je. Preporek je pak líčen, jakoby neměl trhliny -- a to je nedůvěryhodné. Nepřijímám prostě s autorovou přesvědčivou deskripcí reality jeho "vizi, správného okamžiku", poněvadž podle mého názoru mnoho "správných okamžiků" bylo již proměrněno. Přijímám prostě, že je tu a má šanci, poněvadž tak lze lépe pochopit případné vítězství i prohry, ale především bytostněji prociťtít, oč je třeba se bít a co podstatného je ve hře. "Správný okamžik" totiž nejspíš patří mezi věci boží a mezi pouhé lidské mínění. Co nadto je, mělo by být podceřené.

Vraťme se však k výchozímu citátu. I když jej budeme brát spole za větu taktickou, esse-

hově sděluje závažnost situace a nutnost řešení přestavby. "Naše země začala ztrácet tempo svého rozvoje, narůstaly poruchy v hospodářství, rychle hromadily se vyostřily potíže a množily se neřešené problémy. Ve společenském životě se objevily, jak my tomu říkáme, státní a jiné jevy, které jsou socialismu cizí" /14/. Stop. Věcná deskripce je opět vsazena do zcela zavádějícího ideologického schématu, který nekomplikuje pochopení, ale zároveň téměř odzbrojuje pro řešení. Tato myšlenka je pětéřilé předvedené úvahy o přestavbě. Jednoduše se nám tvrdí: vrátíme-li se k tomu, co je "socialismu vlastní", je přestavba i se svými výsledky zajištěna.

Dostáváme se obrazně do situace, kdy je třeba znovu navštívit lékárnu a sáhnout do správné příhrádky, když jsme včere sáhli do špatné. A zmáčkli-li se, je to opět jen to, že jsme opět sáhli do špatné příhrádky, když ta správná v plném sortimentu vedle kace. A tomu se po pseudomarxistickou říká "dělat dějiny"!

Tak tomu však nikdy nebylo, není a nebude. Žádný sebeosvěcenější duch 19. století - a mezi nimi neprávě nejniž stojí Marx, který to následující téměř výslovně říkel - nena- plnil a neoznačil v pomyslné lékárně příhrádku tím, co "je socialistické" jako závazný materiál pro budoucnost. Gorbačovovi by se mělo připomínat, že tím spíše tak neučinil sebeosvěcenější duch 20. století a mnoha delším bude třeba ještě dlouho říkat, že tím vůbec nejspíš ani sebeosvěcenější věda. Dějiny jsou a nejspíš zůstanou hluboce lidskou a krajně riskantní tvorbou a nikoliv naplněním nadčasových odkazů a podléhají všeobecnému posouzení a autorovu svědomí. To se to dělá normalizace, vyřezují statistice ze společnosti polorovných mezi nerovné, když se to neděle s dotazem - soudruhu Jakeši - ke svému svědomí, ale v zájmu socialismu.

V popisu přestavby ovšem necházíme zcela rezonující, hluboce pravdivou, politicky odvážnou a jistě i politicky závazující deskripci. Politic-

kou odvehu vidíme tam, kde autor už nikdy v budoucnosti nemůže právem říci, že nevěděl... Léč byl hledán v příslušné příhrádce. Můžeme chvilku číst na příslušných ampulkách:

"v plném rozsahu obnovujeme zásedu socialismu: každý podle svých schopností, každému podle jeho práce" /25/

"více všeho toho, co spočívá v samé podstatě socialismu, co je obsaženo v teoretických východiscích socialismu jako společensko-ekonomické formace"

/31/

"v průběhu přestavby se projevuje nové pojetí demokratického centralismu" /76/

"výbory odberových organizací musí být skutečnými a ne povolenými partnery administrativního vedení" /98/

"v práci s mládeží musíme skoncovat s melicherným poručníkováním a neustálým dohledem" /99/

Léč je to nedostatečný, ověřeně neúčinný a bude-li ponecháno na něm, nepovede k cíli. Přitom vůbec nemusíme cíl chápat jako návrat k ověřeným formám pluralismu, dělby moci, tržního hospodářství. Cíl je přece jasný: efektivní společ-

nost plnohodnotných jednotlivců. Ale cesta k němu nevede výzvami k efektivní společnosti - vede rozporuplnou oklikou, o které v knize není řeč. Oklikou, která má jediný účel: životaschopně propojit individuální, skupinové a celospolečenské zájmy.

Nechci říci nic víc, než že v nabídnutém popisu přestavby, který směřuje cíle a principy s průběhem řešení, převládá stereotypní moralistické naléhání: není třeba nic mňnit, jen dělat to, co dávno dělat máme. Samozřejmě, že sympetických vět je bezpočet a najdou se i nové myšlenky. Málo je však řečeno o tom, jak vskutku zúrodnit půdu, na níž dopodají.

Druhá část se týká východisek zahraniční politiky SSSR. Za klíčový problém je ustavena otázka války a míru. Zde autor nejen mluví o "přehodnocení jak světové situace, tak možných způsobů dosažení změny k lepšímu", ale podstatné přehodnocení i provedí. Výsledkem je naléhavé výzve ke spolupráci v podmínkách sí-

lící tendence " k upevnění vzájemné závislosti států světového společenství" s poukazem na globální, celoplanetové problémy, zejména na otázku války a míru v podmínkách, kdy "lidstvo... ztratilo nesmrtelnost". Je to působivé a naléhavé: nejme schopni se zničit, pojďme spolupracovat. A jdeme ještě dál: "Jádrem nového myšlení je uznání priority všelidských hodnot" /129/. Toto je místo, kde je třeba spustit kotvu, neboť může jít o skutečné východisko pro dialog. Naléhavá nutnost hledění společného smíření je vztažena z bývalého horizontu nekonečno do přítomnosti. Je to největší posun, jaký lze podle mého názoru najít. A je to zároveň idea - dělá se jí správné místo - velmi konstruktivní. Říká se jí, že střet není na řadě a násilné formy střetu nemusí být vůbec v pořadí. SSSR tím ústy svého vůdce po nezdařeném intermezzu v Afghánistánu slibuje pozůstání ve svých hranicích a vyzývá opět k mírovému soužití. Ani zde se neuchyluje k hledění chyb minulosti ani počítá vlastní vi-

ny na stavu, z něhož vyzývá vy-
kročit k lepšímu. A k tomu při-
dejme z první části záměry pře-
stavby.

Samozřejmě, že v celém kon-
textu koncepcí přestavby a mí-
rového soužití jde o to, zda
je to převážně a zda je to důvě-
ryhodné. Be, stále jde i o to,
zda je to vůbec uskutečnitelné.
Cosí jsem k tomu v předchozích
řádcích chtěl říci. Samozřejmě,
že jde o získání času, a otáz-
kou může být: k čemu? Samo-
zřejmě, že může jít jen o od-
klad - ovšem s vyhlídkou, že
důvody odkladu jsou dlouhodo-
bé a mohou životoděrně půso-
bit dlouhá léta.

Ve světě se mohou vyskyt-
nout mnohé motivy proti nabí-
zené koncepci - zvláště kdyby
se přestavba dařila. V naší si-
tuaci se vyskytuje mnoho moti-
vů, abychom vítali koncepci,
byť by se uskutečnila jen zpo-
lá. Měli bychom se sjednotit
na jednom: každý pokus, ba i
příslib zlepšení lidských pod-
mínek na světě by měl dostat
šanci - i když by mělo jít
o šanci bděle a pozorně sledo-
vanou.

- jv-

DISKUSE O OBČANSKÉ INICIATIVĚ V MLR

14.11.1987 uveřejnil list
Megyer Nemzet /Maďarský národ/,
orgán Vlastenecké lidové fron-
ty /obdobě naší Národní fron-
ty/ pozoruhodný rozhovor s ge-
nerálním tajemníkem Vlastenec-
ké lidové fronty a členem
ÚV MSDF Imre Pozsgayem. Rozho-
vor se týkal problémů, souvi-
sejících se spontánní občan-

skou aktivitou.

Imre Pozsgay v rozhovoru ne-
vězel na myšlenku, kterou vy-
slovil na sjezdu MSDF: špatnou
společenskou atmosféru lze
zlepšit, když se rozšíří mož-
nosti pro občanskou iniciati-
vu. Vrcholné orgány by jí ne-
měly sledovat s odporem a po-
dezřením, už proto ne, že so-

cielismus nesměruje k vybudování zdi, které lidi rozdělují, ale k tomu, aby tyto zdi byly strženy.

Současný společenský život v Maďarsku je neartikulevaný, nepřehledný a špatně zorganizovaný. Proto společnost považuje dosavadní prostor pro aktivitu za příliš úzký. K tomu, aby mohl být rozšířen, je předpokladem obecné srozumění občanů o některých základních hodnotách. Pozsgay předpokládá, že většina lidí přes dosavadní rozporné zkušenosti přijímá socielismus jako společnou hodnotu a má zájem na tom, aby nevzala za své společenská stabilita, nezhroutily se společenské vazby. Za těchto předpokladů lze zahájit otevřenou, kritickou debatu o zkušenostech minulých desetiletí, což by pozvedlo společenské srozumění na vyšší úroveň. Takové diskuse předpokládá, že lidé dostanou větší svobodu, občanskou autonomii a účast v rozhodování. Vláda pro lid bude vystřídaná vládou lidem provozovanou a lidem schválenou. Bude možné uvést do souladu politickou moc, státní řád a

tužby občanů. Aby se tek mohlo stát, je třeba uznat, že mezi přirozené práva občanů patří právo stavět společnost odzdo-la, možnost občanské iniciativy, které vytváří tkanivo občanské společnosti. Důležitou součástí této iniciativy by měl být obnovený spolkový život, k němuž je třeba vytvořit bezpečné právní podmínky a záruky.

Situaci komplikuje, že celé generace byly v posledních desetiletích vychovávány bez znalostí o spolčovacím právu, aniž by si osvojily kulturu spolčování. Přitom Maďarsko má bohaté tradice, z nichž lze vyvodit, že jekmile má občan na dosah vhodnou instituci, dovede ji dospěle a odpovědně využít. Vhodnost znamená, aby v instituci nacházel svůj bezprostřední zájem. To není nic, co by občanskou iniciativu snižovalo: bezprostředním zájmem je i zachování jednoty národa, občan se k němu však musí propočítat aktivní účastí ve spolkovém životě. Samospráva je základem národního spolčování.

Nedávno se mluvčí maďarské vlády vyjádřil v tom smyslu, že

vláda je pro rozvoj spolků, pokud je jejich činnost nesena dobrými úmysly. Pozsgay to ví-té jako rozchod s předsudkem, podle něhož je centrální moc schopna poznat a určit potřeby společnosti až do úrovně jednotlivce. Odtud pramenil její odpor k občanským iniciativám a spolkům, jež považovala za zbytečné. Přitom pro společnost je neopak nebezpečné, když se občan stane pasivním, nechápe sám sebe jako subjekt, jenž může ovlivnit okolnosti, v nichž žije, ale jen jako trpný objekt státní péče. Tak se ukáže - a to se stalo nyní v Maďarsku - že stát není schopen zajistit takovou paternalistickou péči, a začne kárat občany, proč se nepokusili změnit své osudy; jenže oni k tomu nebyli vůbec vychovávaní a vedení! Když vejde nejedvo neschopnost státu pečovat o všechny lidské potřeby, nemůže na jeho místo nastoupit občan, aniž by k tomu byly vytvořeny právní předpoklady.

Je tedy třeba proměnit ústavou dané spolčovací právo v zákony. Tak se vytvoří stabilní rámec pro spolupráci me-

zi lidmi, vzniknou nevypočítatelné poměry. Současně nová situace vyžaduje velkou politickou toleranci, protože v rámci ústavních a zákonných záruk se vytváří prostor, který může být vyplněn i názory politicky odsouzeníhodnými; to je ovšem právně zcela v pořádku a s těmito názory je třeba bojovat v otevřené debatě.

Stejně jako spolkový život je třeba uspořádat právní postavení společenských organizací. Skutečné společenské dorozumění znamená, že se lidé budou moci podílet i na rozhodování a realizaci rozhodnutí. K tomu je třeba úporných debat, nesených růzností zájmů: takové debaty umožní kontrolu fungování moci. Aby kontrole byla účinná, je zapotřebí posílit samostatnost společenských organizací, vyjasnit jejich právní pozice a poskytnout jim právní záruky. Silný vertikální politický systém, složený ze samostatných organizací, může fungovat, jen když je tu právní řád, umožňující organizacím navazovat horizontální vztahy. To patří k politické toleranci.

Důležité paséž rozhovoru se týkala setkání maďarských intelektuálů v Iekiteleku. Uspělo se koncem srpna minulého roku, vzbudilo velký zájem i na Západě a dostalo se mu nepřímého uznání i tím, že účastníkům zeslal pozdravný dopis předseda vlády MLR Károly Grosz. Pozsgay, který se setkání zúčastnil a přednesl na něm projev, prohlásil, že šlo o přátelskou schůzku, zorganizovanou z iniciativy několika intelektuálů, cítících zodpovědnost za osudy země. Nebylo to setkání opoziční, ale sešla se tam společnost názorově různorodá, včetně lidí, kteří pochybují o tom, zda se socialismu vůbec podaří rozřešit problémy člověka. Všichni účastníci se však pohybovali v rámci všeobecného srozumění a ústavního řádu a nabídli vedení země dialog s cílem společně hledat a najít východiško z krize. Důvěra v oficiální instituce je sice otřesena, ale strážlivě uvažující člověk si nemůže přát společenského zhroutení: proto přišli s iniciativou, směřující k vytvoření institucí nových, jejichž smys-

lem by bylo podílet se na společenských obnovách.

Setkání se zúčastnilo 150 - 160 lidí, mj. spisovatelé Gyula Fekete /místopředseda Svazu maďarských spisovatelů/, István Csúrke, který ještě nedávno nepsal v Maďarsku publikovat, György Konrád, jeden z nejznámějších maďarských disidentů, a na druhé straně několik funkcionářů Vlastenecké lidové fronty. Stranou zůstalo pouze radikální "pevné jádro" maďarské "demokratické opozice". I když s názory některých účastníků podle Pozsgaye nelze souhlasit, je zapotřebí respektovat jejich pozitivní pohnutky a záměry. Dělicí čára v maďarské společnosti vede, jak se Pozsgay domnívá, mezi těmi, kdo stojí na půdě širokého národního srozumění a rozhovoru, a těmi, kteří zastávají politiku "čím hůře, tím lépe". Účastníci schůzky v Iekiteleku patřili vesměs do první skupiny, těch druhých je ostatně pomálu. Je pravda, že tam zazněly i krajně tvrdé a kritické názory, na něž snad maďarský politický život není dosud připraven; bude však třeba si na ně zvyknout, má-li

v budoucnu politické moc uplatňovat své závěry novým způsobem.

Na závěr setkání účastníci přijali společné prohlášení. V prohlášení se konstatuje, že maďarský národ prochází těžkou krizí. Účastníci uvažovali o východiscích ze situace a o opravdu účinných reformách: především nevrhli vytvořit rámec, v němž by se mohla sejít v opravdovém partnerství společnost a političtí vedoucí země. Takovým rámcem by mohlo být "Maďarské demokratické fórum", umožňující lidem různého světového názoru a politické příslušnosti vyjádřit své názory. Současně navrhli vytvořit nezávislé tiskové orgány, působící v rámci ústavy.

Pozsgay na konci rozhovoru formuluje k tomuto prohlášení několik kritických připomínek. Nesouhlasí s názorem, že maďarský národ dnes nemá obecně sdílený obrys budoucnosti - považuje to za nepravdivé a nekonstruktivní a navrhuje,

aby se intelektuálové spíše pokusili na základě kritiky minulých desetiletí zformulovat specifika maďarské cesty k socialismu. Upozorňuje dále, že při vypracování nového řádu politických a společenských organizací je třeba vzít v potaz i stanovisko politické moci a zvážit některé možnosti stávajícího systému. Pokud jde o navrhované vytvoření Maďarského demokratického fóra, domnívá se, že v rámci Vlastenecké lidové fronty by mělo dobré podmínky k existenci.

Nakonec vyslovuje naději, že vedoucí straníční a státní funkcionáři přijmou výsledky setkání v Iakiteleku a podobných akcí s porozuměním, jako významnou politickou událost. Jen tak se může maďarská politická reprezentace hlouběji zapojit do veřejného života země a vymanit se z defenzivy.

bd

DOPIS Z KIROVA

Týdeník "Moskovskije novosti" přinesl 16. srpna 1987 článek spisovatele Alexandra Něžného o náboženských problémech v Kirově. Podnětem k nepsání článku byl dopis podepsaný dvěma tisíci věřícími, který obdržela redakce.

V roce 1962. v souvislosti s tehdy přijatým usnesením, že je s ohledem na blížící se komunismus potřebné urychleně řešit náboženskou otázku, zavřela městská správa o své vůli jeden ze dvou městských kostelů - Fedorovský chrám a dala ho zbořit. Místo něho byl na volném prostranství postaven monument k 600. výročí města.

Od té doby je v Kirově, který má 400 000 obyvatel, v provozu pouze jeden naprosto nedostatečný Serefimovský chrám. Věřící se po celou dobu marně obracejí na různé městské, oblastní i ústřední úřady s žádostí o otevření druhého kostela a o povolení existence druhé náboženské obce. Pro srovnání: v Moskvě církev užívá pro náboženské účely 47 kostelů; v Kostromi, které má

300 000 obyvatel, šest.

Autor článku spolu s inspektorem Výboru pro náboženské záležitosti při vládě SSSR Vjačeslavem Podšibakinem navštívili Kirov; přesvědčili se na vlastní kůži o tom, že skutečně není snadné o svátcích kvůli návalu do kostela proniknout, a mluvili jak s věřícími, tak s místními stranickými a státními činiteli. Ti odmítli o povolení druhé náboženské obce uvažovat. Věřícím stačí jeden kostel a oni nechtějí poskytnout církvi delší prostor k šíření zastaralých idejí. Nad tvrzením Alexandra Něžného, že jednájí nezákonně a že věřící splňují všechny podmínky pro založení náboženské obce, jen mávli rukou. Rovněž je nezájímaly stále četnější případy, kdy věřící během bohoslužeb omdlévali v přeplněném prostoru. Tajemník oblastního výboru KSSS Jurij Kerečarov se vyjádřil, že druhý kostel v Kirově není účelný a upozornil Alexandra Něžného, že už o něm předem dostal hlášení: podněcuje prý vě-

řící. Zplnomocněnec pro církevní záležitosti Kirovské oblasti odpověděl věřícím: Zbytečně zatěžujete svými stížnostmi sovětskou poštu. Tato věta vedle Alexandra Něžného k úvahám o rozlícených duších skrývající se pod drsným povrchem byrokrata. Tejemnice městského sovětu Valentine Čarušinová zase argumentuje po svém: někdy se věřící do kostela vejdou, takže jim nic nechybí.

Letos v únoru podali věřící znovu řádnou žádost o registraci druhé náboženské obce opatřenou potřebným počtem jmen zekládajících členů; v červenci potom stížnost generálnímu prokurátorovi SSSR na jednání místních úřadů - v pořadí již čtyřicáté druhé podání do Moskvy ze 25 let. Do data zveřejnění článku se však na věci nic nezměnilo.

Alexandr Něžnyj informuje o Uspenském chrámu místního Trifonovského kláštera, který byl před časem proměněn v archiv. Mluví se o tom, že ten bude od roku 1970 muzeum; dnes chrám beznědějně chátrá. Podle odhadu správky-

ně objektu pení Temary Korčevské hrozí úplná zkáza během 10-15 let.

Ještě želostnější obraz skýtá Preobraženecký klášter: v Trojicko-mekerevském chrámu je knihovna a taneční klub; v rozpadávajícím se Konstantinovském kostele jsou garáže vozů záchranné služby. Místní činitele přitom zajímá je jedna věc: aby tyto budovy nesloužily církvi.

Alexandr Něžnyj ukazuje, že litere zákona a dobré úmysly moskevských orgánů nemají zatím moc otřást tím, co nezývá "oblastním Olympem". I předseda Výboru pro náboženské záležitosti Vječeslav Pódšibe-kin rezignuje při setkání s místními úředníky. Oni určují církevní politiku Kirova.

Nosnou myšlenkou článku je víze, že zajistit práve věřících může pouze další postup demokratizace v zemi. Buďe to však dlouhá a trnitá cesta.

NAD NÁVRHEM ZÁKONA O STÁTNÍM PODNIKU

Rozpeky a chleď veřejnosti, které obklopile nedávno skončenou diskusi k návrhu zákona o státním podniku, byly přiměřenou reakcí. Veřejnost se nedala vtáhnout do podrobností, ať už proto ne, že ví, že jí prostě nepřísluší, spíše však proto ne, že se jí pranic nelíbilo samo pole, kde se měla diskuse odbývat. Měle neprosto správný pocit, že by bylo třeba předem mluvit o mnoha a mnoha jiných věcech a že teprve potom by mělo přijít na řadu něco jako zákon o podniku, což by se pak ale mohlo s důvěrou přenechat dobrým právníkům. Veřejnost tek upletnila svou výsadní, protože neodzbrojitelnou zbraň a mocné právo negativního testu, totiž právo být vedena svou třeba vůbec neartikulovanou představou o tom, co není správné a co se nemá, a podle ní pak nějakému opatření ke správě veřejných věcí svůj souhlas odepřít.

Pokusme se zde nyní rozebrat se trochu strukturovaněji v tom, co veřejné mínění

nějak "vědělo". Jakkoli pochybná je cena návrhu zákona o podniku pro racionálnější pořádní hospodářských činností ve velké společnosti, jeho specifické ceny, nebo spíše zajímavost, je v tom, že dává dosti přesný obraz o stavu myšlení o těchto otázkách u nás, i o jeho určité dynamice dobrým směrem a o stavu silového pole, které dale konečné verzi návrhu zákona vzniknout. Duch návrhu zákona o podniku je zcela zřejmě ve znamení slábnoucího vlivu třídního instinktu moci, což je patrně dáno pocitem její vlastní bezradnosti a neúspěšnosti. Moc se jakoby ráda nechává chlácholit, že zamýšlené decentralizace rozhodovacích pravomocí a odpovědností je vlastně jejím posílením. Narůstá váha i kvalita argumentace střízlivých úvah vedených negativní zkušeností a praktickým rozumem. To je dobré. Tento proces změn v silovém poli bude muset pokračovat. Návrh zákona o podniku je v něm zatím jen jakousi bodovou událostí nebo fotografií

stavu z podzimu 1987. Postupně však začne obnažovat ty pravé meze dalšího postupu /bude-li jaký/, které jsou v pochopení povahy problému, v porozumění mu a v napojení se na kulturní dědictví ekonomického a právního myšlení západního světa. Bude to nutně spojeno se strechem přiznat si celou pravdu o černé díře naší neznalosti, falešných ambicích a špatného svědomí. Návrh zákona o podniku je sice událostí, ale jen v našem samodělném ghettu, to je třeba mít stále na paměti. Řeší se tu problém, který na té hrubé úrovni, jak byl zatím pouze implicitně položen, je známý a vyřešený. Jen tam, kde si někteří myslí, že voda teče do kopce, mohou vzniknout problémy, jak přimět vodu, aby tekla do údolí.

Návrh zákona o podniku je směsicí dvou zásadně neslučitelných koncepcí práva. Nejde samozřejmě o nějakou slučitelnost z hlediska intelektuálního purismu nebo fanatismu logické bezúhonnosti, nýbrž o slučitelnost z důvodů čistě praktických a provozních. Každý budoucí hospodářský systém

a jeho právní zakotvení bude jistě muset jekousi směsicí být, avšak jen systém jako celek. Problém je v tom, že koncepční směsice předložená v návrhu zákona o podniku je směsicí v pojetí právního postavení jednoho prvku systému, podniku, a to je něco jiného. Navíc je to směsice nikým nezamýšlená, neuvědomělá, nebudile vplynulá, ba dokonce je skoro jisté, že ti, kdo zákon připravovali, měli jen matné povědomí o tom, z jak různých a nesourodých prvků staví.

To, že se u nás s přestavbou začalo ze strany práva, by samo o sobě mohlo mít až neuvěřitelně pronikavý důvod, kdyby se ovšem právem a zákonem nerozumělo něco od práva v pravém a původním smyslu na hony vzdáleného. Jestliže se podnik chápe jako subjekt, který využívá své znalosti pro své cíle, to jest hospodaří na svůj účet a pro svůj zisk, pak úlohou práva je zabraňovat konfliktům, zvyšovat slučitelnost oddělených jednání různých subjektů a ochraňovat jejich oprávněné očekávání. Děje se to tím, že právní pravidla vymezí každému subjektu, a tedy také podniku, chráněnou

oblast povolených jednání, nebo přesněji umožní jí v každé situaci identifikovat, totiž prostor předmětů, kterými je dovoleno disponovat pouze jemu, prostor, z jehož řízení jsou všichni ostatní vyloučeni. Moudrost, že "dobrý plot dělá dobré sousedy", to jest, že ekonomické subjekty mohou využívat svých vlastních znelostí při sledování svých vlastních cílů bez vzájemné kolize jen tehdy, mohou-li být vytýčeny jasné hranice mezi jejich příslušnými oblastmi volného jednání, je základem, na němž vyrostla každá známá civilizace. Podstatné zde je, že takto chápané právo a zákon je souborem abstraktních pravidel chování; to jest pravidel, která jednotlivé jednání nejenom neurčují, nýbrž umožňují, aby mohl být slučitelný velký počet nejrůznějších cílů ekonomických subjektů. Dominantní postavou tohoto pojetí práva je soudce, jehož úkolem je podle těchto abstraktních pravidel rozsuzovat spory a nelézet a vyplňovat mezery v souborem již existujících pravidel tak, aby každá individuál-

ních jednání mohl pokrývat. Právo v tomto původním smyslu jako soubor abstraktních pravidel chování vůči jiným má tedy pouze horizontální dimenzi. Spolu s cenovou informací, která určuje rozhodování ekonomických subjektů z hlediska podstatných faktů okolí, umožňuje, aby z jednotlivých jednání ekonomických subjektů mohl vzniknout uspořádaný celek. Návrh zákona o podniku přináší několik slibných náznaků tímto žádoucím směrem, to jest náznaků rozpoznání fundamentálního významu existence oblasti právně chráněné před jakýmkoli vnějším zasahováním, zejména před podřizováním podniku externě zadaným cílům.

Jestliže se však podnik chápe jako nástroj dosahování jednotlivých cílů vytýčených nějakou centrální autoritou, pak také právo, resp. zákon znamená něco diametrálně odlišného. Nebude to už soubor abstraktních pravidel chování, nýbrž soubor organizačních pravidel uzpůsobených k dosahování konkrétních cílů stanovených centrální

autoritou, k nehratování jednotlivých příkazů, že něco má být provedeno nebo že se má dosáhnout určitých výsledků, a ke zřizování různých podniků, jimiž centrální autorita působí. Tato pravidla budou na podporu jednotlivých příkazů, které označují úkoly a cíle různých podniků, jež se mají sledovat. Jejich aplikace bude záviset na konkrétním úkolu uloženém konkrétnímu řídicímu stupni a na momentálních cílech řídicí autority. Organizační pravidla budou muset také ustavit hierarchii příkazování tak, že stanoví odpovědnosti a prostor rozhodovací volnosti různých jedincích. Dominantní postavou zde nebude soudce, nýbrž neřízená autorita, právo už nebude nepomáhat koordinaci, nýbrž bude upevňovat subordinaci. To, že se organizační pravidla směřující ke konkrétním výsledkům stanoveným neřízenou autoritou také nezývají zákon a jejich soubor právem, má zcela zvláštní historické kořeny, kdy příkazy vládců měly dostát stejnou vážností a respekt, jakým se tě-

šilo mnohem starší právo jako soubor abstraktních pravidel chování vyrostlé z procesu spontánní koordinace na vládci nezávislých činností nesčetných ekonomických subjektů. Je také zcela nesnadné, že ne rozdíl od rovnosti před zákonem jako univerzálním pravidlem chování nemůže být řádné rovnosti před opatřeními.

Návrh zákona o podniku je tedy směsicí obou těchto neslučitelných pojetí práva a ekonomického postavení podniků. V této směsici stále ještě drtivě převažuje právo ve smyslu organizačních pravidel závislých na cíli, resp. zákon ve smyslu nařízení nebo opatření nadřízené autority, nad právem jako souborem abstraktních pravidel chování, která jsou na cíli nezávislá. Uvedené dvě pojetí práva jsou neslučitelné v tom smyslu, že jeden a týž subjekt, podnik, nemůže být zároveň tím, kdo hospoděří na svůj účet, stanovuje si cíle, ke kterým použije své zdroje, a jako takový musí být podřízen pravidlům chování vůči jiným stejně postaveným subjektům, a záro-

veň tím, kdo nehospodaří na svůj účet, nýbrž na účet nadřízené autority, protože ta mu stanovuje cíle, k nimž má použít zdroje, to jest tím, na koho se aplikují zákony chápané jako opatření, pokyny, příkazy nebo směrnice nadřízené autority. Soukromé a veřejné právo, jak se tyto dva odlišné právní systémy obvykle nezý-

vejí, mohou existovat jen vedle sebe, to jest mohou být aplikovány v oddělených sférech hospodářského života /ve sféře tržních vztahů a ve sféře přímo řízené nějakou veřejnou autoritou/, ale nemohou se týkat jednoho a téhož subjektu, jak to předpokládá návrh zákona o podniku.

- jj -

DOPIS MILOŠI KOPECKÉMU

Vážený Mistře!

Nejsem členem žádného uměleckého svazu a skutečný průběh všech možných sjezdů letošního jara mi, jako obvykle, zůstal zehalen do kouřového skle a tiskařské šedi. A - jako obvykle - nijak zvlášť jsem toho nelitoval. Za poslední dvacítku let se moje zvědavost na společenskou aktivitu umělců, zejména těch do svazů svázaných, jaksi obrátila naruby. Jak ještě vysvětlím, kde máhu, tam se vyhýbám informacím o mrevním poslání umělců a jejich zodpovědnosti za budoucnost.

Vím o tom, že se v minulosti /bohužel dávnější, než oněch dvacet let systematicky formujících mou skepsi/ konaly sjezdy, které naší společnosti zjitřily svědomí. V dohledné době však mám radši daleko k očekávání takového jevu. Říkám radši, protože /možné trochu paradoxně / tuto nedůvěru vnitřně považuji ze konstruktivní postoj.

Utváření společenského vědomí je proces dlouhodobý. Žádné náhlé skoky, sť slunným zítřkům vstříc či ku bránám pekla, neměly dlouhého trvání. O tom jsme z dějepisu nemnoze poučení, naposledy snad právě oněmi sjezdy před dvaceti lety. Do maresmu, v jakém se nyní nacházíme, jsme se dostali za dost dlouhou dobu a s vynale-

žením znečného úsilí /o kterém možná ani nevíme, ale muselo tu být, protože nic tak neuněvuje, jako činnost, nebo nečinnost, konané proti vlastní vůli/. Mám v podstatě přírodovědné vzdělání a trpím sklonem skutečnost hodnotit měřítkem elementárních přírodních zákonů. Zdá se mi proto logické, že přinejmenším stejný čas a stejnou práci budeme muset věnovat tomu, abychom se dostali zpět na důstojnou úroveň. Obrazně řečeno, zehrabali jsme se do hnoje, kde je sice teploučko, ale přestává nám to vonět a rádi bychom zase na vzduch. Čekat, že nás vyloví někdo, kdo je ne tom podobně, by bylo pošetilé, nemluvě o důstojnosti takového počínání. Nemůžeme se však ani odrezit a vyskočit - propadli bychom se ještě hlouběji /jak nám i historie připomíná/ nemajíce pevnou půdu pod nohama. Morální pokles nemá reálných mezí a člověk nikdy nedosáhne skutečného dna. Je jen jediná cesta s nadějí na úspěch a jek už to bývá, je to ta nejpracnější a nejotrovnější, tak nepříjemná, že se až zdráhám ji pojmenovat: Trpělivě, lejně po lejnu musíme odstraňovat nánosy ze svých hlev a do každého pak šlápnout, abychom se dostali o pár milimetrů výš.

Nevěřím příliš v revoluci, pokud není podložena důkladnou evolucí.

Zde je motiv, proč Vás oslovuji. Na celkově asi nepříliš dramatickém sjezdu Svezu českých dramatických umělců jste přednesl diskusní příspěvek vskutku výjimečný. Je v něm tolik pravdy, kolik už jsem dlouho nepotkal, a přece v něm cosi skřípe. Některé idiosynkrase se určitě dotýkají Vašeho svědomí, ty však teď nemám na mysli a Vaš neděvný krok mne utvrzuje v důvěře, že se s nimi hodláte a dokážete vypořádat sám, tak jako to bude muset udělat jednou každý z nás. Chtěl bych se zmínit spíš o těch náhledech a perspektivách, které se rozdíl od Vás nenacházím ve svém zorném úhlu.

Hovoříte o historickém zemětřesení. Nejsem si jist, zda jste se v našem případě neuněhlil. Vybízíte společnost, aby se naučile myslet, a člověk má z Vaší řeči trochu dojem, že by to mohlo jít

přes noc. Dá to však ještě hodně práce, aby Vaše výzva mohla být s p r é v n ě pochopena.

Nejen pár dramatiků, kteří seděli kolem Vás v tom nechutném kontejneru na lidskou masu, ale všechny lid musí zečít myslet. Svou řečí jste sebe i své kolegy trochu povýšil nad obyčejného člověka, to je myšlenka cizí i socialismu, jehož se jinak tak úzkeštlivě držíte. Lid přepisuje na strojích a přehrává na kazety Váš projev, a volá /nebo si spíš šeptá/: Konečně někdo nehlas řekl to, co my cítíme! Leč někdo si zatím položí otázku, proč to neřekne sám, proč čeká tak dlouho, aby mohl zvolat Konečně...

Příliš jsme utvrzováni, sami sebe utvrzujeme a - co je nejhorší - i vy umělci se otvrzujete, že od toho jste tu, abyste se za nás chvěli nad otázkou duchovního a morálního vzduchu své země. Mnozí však příliš často cítí to chvění i tam, kde jde o atmosféru nasycenou pižmem a vůní luxusního žvence, mračnému ovzduší nedohledně daleko. Kolikrát jsem již slyšel z úst herců i komediantů: Není větší tragédie, než když Herec nemůže Hrát! Nikoli lékař, národohospodář, učitel, ale August je ten, kdo musí svou práci dělat za každou cenu? Jaká neskromnost a s jakými důsledky - přešvédčete se na horroru ze života, jehož jsem byl nechtěným svědkem. Vyprávím:

Dva adepti dramatického umění, spíš z DAMU než z konzervatoře, se před mýma nevěřícíma ušima navzájem ujišťovali /konkrétnějšími a ostřejšími výrazy/ o prorednosti členů strany s vedoucí úlohou v naší společnosti. Ti prý neváhali nechat cenzorsky prostříhat maďarský film "Mefisto" tak, že výsledně z něj vůbec není patrna ta nejdůležitější myšlenka celého díla: obtížná situace umělce v totalitní společnosti, který má Poslání cosí lidem sdělovat a chtít nechtě musí tomuto úkolu obětovat i to nejvzácnější, co má - své morální zásady... Končím s vyprávěním.

Ve své burcuující řeči vyzýváte umělcevu potřebu svobody. Co však může profesionální umělec dělat, je-li tu svoboda upřena? Přestat být profesionálem, nebo přestat být umělcem... Až přestane mládeži lhát, dokážeme jí také některé pravdy nesetajovat?

Budiž Věm odpuštěn omyl, jehož se spolu s dalšími dopouštíte: V zemi; kde se politika jako taková nedělá profesionálně počestně, se dost dobře nedá dělat ani na jevišti, před kamerou, před lidmi. To, co tam provádíte, je nanejvýš poctivá práce. Ve Vašem případě bezesporu, u mnoha příslušníků Vašeho cechu snad ani to ne. Avšak - kam se podělo to chvění? Je-li tam někde ukryto, škoda; my už jsme si odvykli ho tam hledat. Ale teď zpět k našemu problému - evoluce, či revoluce?

Rozhlédněte se kolem sebe, třeba ve Vašich svazech. Vyzýváte k odchodu hlavní aktéry včerejška - jenže koho posadíte na jejich místa? Proč tek dojemně dbáte o důstojnost jejich odchodu? Nebuďte tek netrpěliví. Třeba ty truchlivé postavy pořád ještě nesplnily hezkybytku svou funkci. Možná, že oč déle a zoufaleji budou dělat stále neuvěřitelnější chyby ze svých pozvolna se rozšavujících trůnů, o to poučenější a sebestjistější přijdou jejich nástupci. Ty však asi bude třeba hledat déle, než kam dohlédnete ze svého prostředí, ze svého středu.

Lid, který máte za svůj atribut a který údajně dokážete jediným gestem ovládnout, má ve svém nitru i aktivnější, méně poddajná zákoutí. Je nejen citlivý a slyšící na mravní pojmy. Je také tvořivý a plodný, a nepotřebuje k tomu právě Svezy. Možná, že už si ve svém postavení těžko umíte představit, jak živou kulturu dokáže lid mít. Sice ne profesionálně dokonale, ale neokázalou a pravdivou. Já osobně si nemyslím, že by vazba mezi kulturou a politikou byla nutně tek pevná, jak nám je denně většepováno. Ale pokud ji tek chcete přijímat, pak šestnáctiletí dělničtí učni, kteří by asi nešli na konzervatoř ani kdyby jim ze to platili, dělají nechtěně nevědomky každým tónem v hospodě na punkové tencovečce daleko počestnější politiku, než milionový štáb "Nemocnice na kraji města" a podstupují denně s byrokracií statečnější boj, než byl sveden třeba při uvádění Kachyňova "Dobrého světla" do distribuce. To pokud se týká kultury. A teď dál. /Jenom ještě poznámku - příklady jsem dal vcelku nahodilě, bez úmyslu cokoli konkrétního v současné naší oficiální tvorbě zdůrazňovat. //

Ještě více, než nad lid obecný, povýšil jste dosti nešetrně umělce zejména nad technika. Poetické krédo jejich kritériích a rytmech na mne působí dojmem letité převdy poněkud vyšumělé v okolnostech, za jakých jste je vyslovil, na úrovni laciného bonmotu. Nemohu se ubránit přesvědčení, že čím déle více techniku se oprostuje od technokretismu a bojuje za obyvatelnost světa s bytostnou potřebou převdy v jejich strohých duších, zatímco stále další a další umělci a "umělci" se beznadějně rozplizávají na katafalku konzumnosti zehelení v rubáš svého samozvéného poslání.

Technik dělá svou poctivou práci před přírodou, ve které všichni žijeme - jinak ani nemůžeme - a to je, chcete-li, také svým způsobem politika. Není středem pozornosti a jako tekové má větší naději být více počestná, než popletná. Možné, že se dočkáme okamžiku, kdy Vám technici vrátí zetoulanou převdu, pokud tomu nezabrání něčí ješitnost /u Vaší osobnosti ji rozhodně neočekávám/.

Snad po těchto zmatených odstavcích pochopíte, proč jsem zneklidněl, když lid začal hýčkat Váš sjezdový diskusní příspěvek jako něco převratného. Poprvé řečeno, zpočátku jsem byl znepokojen dvojnásob, neboť jsem znal pouze terzo otištěné v Rudém právu, mající všechny neklamné rysy slétaniny, oněch plených slov, jimž přirozená obrana organismu nedovolí dopadnout na dno duše. Později, když jsem se seznámil s plným zněním, se mi dost ulevilo při zjištění, že jde o text, nad kterým stojí za to se zamyslet. Pokusil jsem se a své nápady jsem se snažil vyjádřit co možno nejsrozumitelněji.

Chraň Bůh, že bych si Vašeho příspěvku nevážil. Již pouze jako každé hromádka, kterou odstraní jeden každý ze svého temene, má velkou cenu. Jsem přesvědčen, že mnoha dalšími spřízněncům jste otevřel cestu k přemýšlení a prostor ke skutkům a že těch hromádek bude ubývat víc než kdy dříve. A je tu ještě jeden velký význam, na pohled asi rozporný k tomu, co jsem až dosud chtěl sdělit: Váha, které je lidmi projevu přikládána, může ne-

konec vyvolat posun v jejich myšlení, po kterém tolik voláte. Ani ne tím, co bylo řečeno, ale spíš proto, že se to řeklo a neděje se nic. Tak jako se nic nestalo po návštěvě pana Gorbačova, po procesu s Babinským... Vy jste také postřehl, že se nic neděje a reagoval jste po svém.

Sněd nám všem pozvolna, ale přesvědčivě jednou dojde, že teprve až budeme všichni - umělec, technik, dělník, student sami za sebe vyjedřovat bez zprostředkovatelů to, co nám leží na srdci, může existovat nějaké doopravdy.

Zde se mi jasné, že nás čeká ještě velmi dlouhá cesta. Jak jsem naznačil, ne rozdíl od Vás si myslím, že to budou spíš technici, než umělci, kdo nás povedou. Netvrdím to kvůli tomu, že jsem technik. Neopak, je to proto, že už příliš dobře vím, jak zdlouhavé a úmorná je pouť pod vlajkou umění.

Přes patnáct let s přáteli cílevědomě pracujeme v zájmové kulturní organizaci na tom, aby se naši členové naučili sami poznat a říkat, co cítí. Naposledy jich to udělalo přes dvě tisíce v okemžiku, kdy několik z nás bylo za svou činnost uvězněno. Sám tuto nejtvrděší zkušenost ze sebou nemám, denně však potkávám ty, kteří již mají trest za sebou a rád bych Vás a každého, koho to zajímé, ujistil, že ani po patnácti letech není nutné padnou vyčerpáním a je možné s nadšením pokračovat a s dychtivostí očekávat delší práci až do stáru.

Srdečně Vás zdravím i za členy Jazzové sekce.

Upřímně Váš

Jiří Exner

DESET LET HUDEBNÍHO SAMIZDATU

Většině čtenářů nebude patrně titulek tohoto příspěvku nic říkat. Mnohý bude překvapen, že něco takového jako hudební samizdat existuje, protože při starostech, které provázejí náš každodenní život nám nezbývá čas na jinou hudbu než tu, kterou nabízejí sdělovací prostředky. Leckdo tuší, že s hudbou, kterou chrlí rozhlas a televize, není něco v pořádku a rád by poslouchal i jinou kvalitní hudbu než jen klasiku. Skutečně, existuje druhá, skrytá tvář domácího hudebního života. A té si tu všimneme.

Nejdříve však je, myslím, nutné vrátit se do nedávné historie, na samý počátek sedmdesátých let, kdy pro veřejnost, převyklou v šedesátých letech na rozlet Rock'n'Rollu a Big Beatu, populární hudba zmizela /podle oficiálního vysvětlení o ni nebyl zájem/. Tak můžeme pochopit, proč vznikla potřeba hudebního samizdatu, i to, že cesta k jeho realizaci rozhodně nebyla snadná a krátká. Na rozdíl od samizdatu literárního k němu totiž nestačí jen průklepák, kopírák a psací stroj.

x x x

Takzvané normalizace zaútočila také na domácí hudební život. První příznaky se začaly objevovat v roce 1972 a "pořádek" byl definitivně obnoven v roce 1974. Obnovování pořádku postupovalo po etapách. Po tiskové kampani následovalo hromadné propouštění především rockových hudebníků z uměleckých agentur /týkalo se to více než 3000 umělců/ a nakonec došlo k zreorganizování práce agentur. Staly se z nich jakési příspěvkové organizace s limitovaným rozpočtem i stavem pracovníků a s nově zavedeným příjímácím řízením, ve kterém přestala rozhodovat čistě odborná kvalifikace. Tyto změny vedly například k tomu, že exitovaly kapely, které nemohly již tři měsíce před koncem roku absolvovat sjednané vystoupení, protože agentura neměla peníze na výplatu /a trvalo několik let, než byl tento problém uspokojivě vyřešen/. Není to velká nadsázka, když řeknu, že profesionální umělci byli počátkem

sedmdesátých let postavení na roveň státních zaměstnanců.

Především však tato reorganizace vedla k tomu, že stát začal své neposedné umělce přísně kontrolovat a ti, kteří se nepřizpůsobili nebo jen zaváhali, ztratili šanci na profesionální uplatnění. Ochotných hudebníků, kteří se přizpůsobili, bylo ovšem hodně a ti stačili zcela zaplnit limitovaná místa /přirozeně, že touto reorganizací se uzavírala cesta k profesionálnímu statutu i drtivě většině nastupující generace hudebníků/.

Vodoucí funkce v agenturách a hudebních vydavatelstvích /Panton, Supraphon/ byly obsazeny spolehlivými kádry. Kolem nich a "pokrokových umělců" začala brzy poté vznikat saskupení, která již delší čas naši muzikologové a hudební kritici označují jako klány. Nejmocnější jsou klan jevanský /Karel Gott a přátelé/, klan Janaček /delegát posledního stranického sjezdu/ a klan Hégner. Klány produkují převážně hudbu středního proudu a žárlivě si střeží své vůdčí postavení, a to i proti jiným druhům hudby /především rockové/, které by mohly ohrozit jejich vysoké výdělky. Zájmové sféry jsou rozděleny. Jeden klan ovládá televizi, druhý rozhlas, třetí dejme tomu Pragokonzert. Z mnoha hvězd klanů se stávají zasloužilí umělci - a ti jsou u nás dekritizovatelní.

Důsledky této koncentrace moci jsou zdrcující. Do rozhlasu a televize jen velmi těžko mohou proniknout nečlenové klanu; pokud to klan přece jen připustí, dbá o to, aby šlo o někoho, na kom se může přiživit, a zároveň aby ten někdo nepřevyšoval úroveň členů klanu. Už to, že v rukou klanů jsou soustředěny obrovské finanční prostředky, znamená - zvláště v našich poměrech - mnoho.

Tato špička profesionálního ledovce má i svou viditelnou část, kterou tvoří různé podklany a klánky /jakási druhá liga/ i několik celkem slušných umělců tzv. menšinových žánrů /myslí se tím rocková hudba a jazz/, kteří k žádnému klanu nepatří a tvoří dne profesionální hierarchie. Jejich účinkování jim občas přináší problémy, ale většinou, čísteu náhodou /oni sami nevědí proč/ je

jejich činnost tolerována.

x x x

Kde jsou však ti, kteří začátkem sedmdesátých let zmizeli z dohledu a ze stránek hudebních časopisů? Část odešla do emigrace /Ivona Přenosilová, jádro skupiny Matadora, nejlepším rockový bubeník této éry Erno Šedivý, populární baskista Blue Effect Jirka Kozel/, jiní s muzikou skončili /Marta Kubišová/, jiní se ostříhali a zmizeli v nově zakládaných doprovodných kapelách znormalizovaných pop zpěváků, další zase se snažili najít kompromis mezi tím, co chtěli, a mezi tím, co bylo nařizováno /V. Mišík, C. K. Vocal/. Jen minimum z hvězd let šedesátých se rozhodlo pokračovat nekompromisně v tvorbě podle svého svědomí a nést všechny důsledky toho, co nepřizpůsobení s sebou přinášelo /Plastic People Of The Universe/.

Ani nové, nastupující hudební generaci nezbylo nic jiného než smířit se s tvrdou skutečností. A tak, podobně jako tomu bylo v literatuře i v jiných oborech, odděluje se od postátněného zábavného hudebního umění proud, kterému se začalo dost nepřesně říkat "neoficiální rocková scéna". Je to dosti nepřesné proto, že i když rockové kapely byly ve zřetelné převaze, obsahuje neoficiální rocková scéna i jazz, folk a pokusy ve vážné hudbě.

Kolem The Plastic People Of The Universe /dále Plastici/ se ve veřejně vyhlášené opozici proti znormalizovanému umění seskupí tzv. underground /vznikají další undergroundové kapely DG-307, UH-1, Sen Svatojánské noci Band/ a ve skupinách Extempore, Elektrobus, Stehlík a F.O.K /Folkové ozvěny Karlína/ nová generace hudebníků, nazvaná později publicisty jako "alternativní scéna". Ta byla proti undergroundu v určité výhodě, protože tyto kapely a hudebníky ještě nikdo neznal. To sice způsobovalo zpočátku malou návštěvnost jejich zřídka pořádaných koncertů, ale na druhé straně také možnost legální existence na amatérské bázi - povolení k veřejnému vystupování se dalo získat tím, že kapela před přehrávkovou komisí hrála tiše a pokud možno co nejstupidnější hudbu. Proti

tomu koncerty Plastiků, kteří se stačili proslavit ještě koncem šedesátých let, byly tahákem nejen pro jejich fanoušky, ale i pro policii.

A právě proti Plastikům začala v roce 1976 vyhlazovací akce. Ani v hysterických pořadech rozhlasového studia 7, Čs. televize, ani v neméně neobjektivních člancích Mladého světa /ještě v roce 1970 udělila redakce Mladého světa Plastikům cenu za neoriginálnější tvorbu v oblasti české rockové hudby/ nebylo v textových či hudebních ukázkách použito tvorby Plastiků, nýbrž jiných kapel. Pro drtivou většinu posluchačů a čtenářů to ovšem byly jediné informace, a tak byl jejich ohlas jednoznačný: "Dobře jim tak... tohle že je umění... jen ať je zavřou... já bych takový rovnou střílel...".

Nehodlám zde rozebírat politické důsledky procesu s Plasty. Z našeho hlediska je nejdůležitější to, že hned po tom, co se větší část zadržaných, kterých bylo něco přes třicet /z kapely byl odsouzen do vězení M. Jirous a Vr. Brabeneč/, vrátila z vyšetřovací vazby, uvědomila si, že je nutno pokusit se rozšířit v co největším množství nahrávky skupin undergroundu, a tím alespoň trochu otupit ostří oficiální propagandy. Výsledkem byl magnetofonový pásek, který představuje reprezentativní tvorbu skupin a zpěváků undergroundu z období let 1974-76. Byl to vůbec první ve větším měřítku distribuovaný hudební samizdat.

Cívka /nahrána mono rychlostí 9 cm/sec, průměr cívky 15 cm/ vyšla přibližně ve 100 kopiích a dalším rozehráváním se velmi rychle šířila. Kdo si myslí, že udělat 100 byla lehká práce, ať to zkusí. Nejprve musí sehnat peníze na těch 100 pásků /1 kus = 155Kčs/, pak je naložit do ruksaku a odvézt na nějaké nespádné zjištěné místo, kam je potřeba dopravit ještě několik cívkových magnetofonů /s dvěma by práce trvala nekonečně dlouho/. Vše musí probíhat rychle a za zvýšené opatrnosti /jeden rozehrávač, kterému se to tenkrát nepovedlo, si za to odseděl téměř tři roky/.

/Sestříhem nahrávky Plastiků na tomto pásku vznikl také materiál pro jejich první desku, která ovšem vyšla v zahraničí. Byla to vůbec první LP české neoficiální rockové hudby/.

Přestože první vlaštevka českého hudebního samizdatu byla vydána bez doprovodných textů a její technická kvalita není nejlepší, jedná se bezesporu o důležitý dokument a troufám si říci, že i o jeden z prvních vydatených pokusů o produkci skutečně autentické a z domácích kořenů vyrostlé rockové hudby.

Vydání pásku bylo důležité i z důvodů praktických. Ukázalo se, že přes všechny obtíže je možné rozehrání většího množství kopií /nejméně 50 kusů/ v poměrně krátkém čase tři až sedmi dní /a to, pochopitelně, po pracovní době/. V případě produkce jen jedné kapely lze vystačit s minimálním vybavením. Bylo navíc zřejmé, že existují zájemci, kteří jsou ochotni zaplatit za takový pásek víc než jen jeho pořizovací cenu /první pásek byl sice pořizen za pořizovací cenu, ale byla to akce prodělečná/.

Bohužel se také ukázalo, že většina kapel, investujících své finanční přebytky do drahých aparatur, nemá ani minimální technické zázemí, potřebné k rozhrávání. A tak až do roku 1981 pokračují v rozhrávání jen Plastici. Další samizdatové tituly jejich tvorby jsou již koncipovány jako LP a opatřeny i potřebnou textovou dokumentací. Pro Plastiky se tento způsob komunikace s obecností stává nakonec tím jediným: obrovský policejní nátlak je v roce 1979 donutil definitivně skončit s koncertováním. V undergroundu dochází v letech 1978-80 k velké vystěhovávací vlně a s výjimkou Plastiků téměř všechny osobnosti schopné vymýšlet hudbu nebo vést kapelu odcházejí do emigrace. Underground je v tomto období v podstatě rozbit a až na ojediněle vydávané "LP" Plastiků umlká.

x x x

Ve srovnání s vnějšími podmínkami undergroundu pracovaly "alternativní kapely" v letech 1974-76 v poměrném klidu. Jedinými nepříjemnostmi bylo to, že jim občas vypnuli proud, aby předčasně ukončili koncert, nebo že zrušili dohodnutý koncert těsně před jeho uskutečněním. Alternativní kapely se pomalu stávaly součástí hudebního povědomí publika a v roce 1977 už byly některé z nich

tak populární, že se o ně začaly zajímat policejní orgány. Tento rok byl pro některé z těchto skupin tak obtížný, že se zdálo, jako by je očekával stejný osud jako underground. Ve skutečnosti to ale s nimi policie neměla lehké: jednak většina z nich měla povolení k veřejným produkcím, jednak se jich nebojácně ujala jazzová sekce. V důsledku toho mohly některé z alternativních kapel vystoupit v rámci přehlídek amatérského rocku a jazzu na Pražských jazzových dnech v letech 1976 a 1977.

Nejpopulárnější z alternativních skupin /Extempore/ vystupuje dokonce během V. PJD /duben 1977/ na hlavním koncertě v nabitě Lucerně a její vystoupení se stává senzací PJD. V květnu 1978 vystupují na VI. PJD i další kapely alternativní špičky. To právě děpodobně na nějaký čas zbrzdilo snahy o jejich likvidaci: jejich tvorbu už znalo příliš mnoho lidí, kapely se staly populárními a také recenze na jejich vystoupení na PJD byly v některých sdělovacích prostředcích kladné.

Je zřejmé, že právě pro možnost veřejného vystupování, i když omezenou, nepocítovaly alternativní skupiny potřebu rozšiřovat své nahrávky. To se však po zákazu PJD /v roce 1979 se konal poslední/ rychle mění. Tlak orgánů ministerstva vnitra se zvětšuje a koncertní možnosti se úměrně tomu zmenšují; brzy je zřejmé, že už jde o existenci Jazzové sekce a alternativních kapel. V roce 1981 vystupují ze špičkových alternativních kapel na veřejnosti již jen tři a i ty vědí, že je očekává brzký zákaz činnosti.

Snaha o distribuci nahrávek je pojednou velice aktuální / i příznivci alternativních kapel tuší, že se blíží konec a vyžadují stále častěji záznamy nahraných koncertů/. V polovině roku 1981 následuje Plastiky Extempore a začíná produkčně zpracovávat svou tvorbu z let 1976-81. V době, kdy kulturní odbor M.V. hl. m. Prahy vydává definitivní zákaz činnosti pro 36 vesměs alternativních kapel /konec roku 1981/, vydává Extempore svou pozůstatost. Je to dva pásy o 9-15 cm s přílohou informující o historii tří kapel a jejich obsazení a seznamem skladeb. /"Extempore" -

útěk do reality"/.

Tím končí období hudebního samizdatu, které by se dalo nazvat hektickým. Hektickým hlavně proto, že bylo poznamenáno technickými problémy, zejména nedostatkem kvalitních a spolehlivých magnetofonů - jako by se i Tesla podílela na boji proti kapelám - nedostatkem kvalitních pásek atd. atd. Titulů nebylo vydáno mnoho. V archivech sběratelů však čekalo na lepší časy a produkční zpracování vše podstatné, co kapely "české neoficiální rockové scény" v 70 letech vytvořily.

x x x

Díky rychlému vývoji elektroniky přišly lepší časy dříve, než se očekávalo. Během roku 1982 začínají hudební fanouškové prodávat drahé a nespolehlivé magnetofony značky Tesla a obstarávají si spolehlivé kazetové přístroje západních značek. Manipulace s kazetami je o mnoho snadnější a rychlejší a kvalita nahrávek na netuzemských kazetách je lepší než dříve na cívkách značky Emgeton. Hudebnímu samizdatu se začíná plnit jeden z jeho velkých snů. Tím je produkce kompletního výrobku, tzn. kazety s obalem, informační a textovou přílohou uvnitř.

V průběhu let 1982-83 se pokusila o založení vlastní edice /s názvem Rámus/ Jazzová sekce, která tímto způsobem chtěla alespoň trochu nahradit zakázané PJD. Prvním připraveným titulem, rozmnoženým bez větších potíží v nákladu 300 kusů, byl "Krokodlak" skupiny MCH Band - bohužel titulem opravdu jen připraveným... Jazzová sekce chtěla využít všech možností k tomu, aby tuto činnost mohla provozovat zcela legálně, je však pravděpodobné, že tehdy již bylo definitivně rozhodnuto o její likvidaci a že se jen hledal co nejméně skandální způsob. A tak se jednání s úřady protahovalo a protahovalo. Velká většina nákladu byla nakonec zabavena a do oběhu se dostalo pouhých třicet kusů /zdá se, že sběratelé za ně jednou budou platit vysoké ceny/.

Když lidé, kteří na tuto činnost Jazzové sekce netrpělivě čekali, viděli, že jednání s úřady šikam nevede, rozhodli se nečekat na výsledek a jednat sami. V roce 1983 byly založeny první

dvě nezávislé "firmy". První z nich, "Second records", které se specializuje především na špičkové výkony v oblasti rockové hudby, zatímco druhá, "SATACAV" pracuje způsobem dokumentárního a produkuje vše od popu, rocku, folku, jazzu /v současné době již i tzv. současnou vážnou elektronickou hudbu/.

Obě tato neoficiální kazetová nakladatelství se nejprve rozhodla splatit dluh sedmdesátým lézům: produkčně zpracovala a připravila k rozehrání na kazetách archivní záznamy "neoficiálního rocku 70. let" - přibližně 50 titulů od skupin Stehlik, Švehlik, Elektrobus, Extempore, Amalgam, Kihets, Žabí hlén, Zikkurat, FOK, Bluesberry, Duševní hrob a Psi vojáci. Z těchto archivních záznamů nahrávací firmy utvořily základní katalog, ke kterému postupně přidávaly záznamy nové - MCH band, Marno Union, Manželé, Ještě jsme se nedohodli, Třírychlostní pepiček, Odvážní bobřici, Jasná páka, Měma Bubo, Precedens, Garáž atd.

Brzy vznikají další kazetová nakladatelství. "Nota records" /přibližně 15 původních titulů/, "Zvuk", "Nuda Sound", "Fecal Tank", "Devil Sound", "JJH Records" a "PPeFU" - to jsou jen některé ze značek, pod kterými vydávají své nahrávky jednotlivé kapely. Existují i menší, zatím bezejmenné firmy, zastávající čistě distribuční úlohu.

Mimo S.T.C.V. pracují skrytě. Nahrávky jsou distribuovány na kazetách z dovozu ve třech verzích:

1. LP 2x20 minut na kazetě C 60
2. 2x30 minut, C 60
3. Double LP 2x45 minut na C 90

A jaká čeká hudební samizdat budoucnost? Těžko říci. Je dost možné, že se někdo z "firemních šéfů" ocitne za mřížemi pro tzv.

...

nedovolené podnikání, přestože jeden z našich předních muzikologů Ivan Poledňák upozorňuje v Hudebních rozhledech č. 10 z roku 1986, že tuto činnost nelze v případě původních domácích titulů považovat za kriminální.

Přes všechna možná úskalí má hudební samizdat nepochybně smysl. Kdo chce opravdu dělat jen a jen muziku, může ji dělat nezávisle na kulturně politických požadavcích státu. Možná, že nejde o náhodu, ale právě o působení hudebního samizdatu, jestliže v Pantonu vyšla LP deska skupině Procecons, které vydala už předtím dvě své "LP" na kazetách, možná že není náhoda, jestliže skupina Hudba Praha /dříve Jasná páka/ svou první LP desku u Pantonu natáčí /"první" vydala na kazetě/, možná že není náhoda, připravují-li se k natáčení i některé z dalších dosud "neoficiálních" skupin... Opravdu nevím. Jen jedno je jisté. Hudební samizdat se tak rychle zabydlel, že ani případné zničení jedné "firmy" ho nezastaví. Zničit všechny najednou není možné. Je jich už příliš mnoho.

Píjen 1987

Résop Imot